

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.
INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XX

BELGRADE
1989

BALCANICA XX, Beograd 1989, 9—453.

grammaires de langue turc en latin, sept dictionnaires latin — turc, un dictionnaire turc — italien — turc et un turc — latin. Dans ces collections on trouve aussi un dictionnaire turc — serbocroate et un serbocroate — turc et même une grammaire de la langue turc en serbocroate. Une telle grammaire on trouve aussi dans la collection du couvent de Mostar.

L'attention est immédiatement attirée par le fait que dans ce catalogue sont classés les dictionnaires latin — turc de la collection du couvent de Fojnica écrit en latin, qui n'appartiennent pas, selon aucuns critères, aux manuscrits turcs. Néanmoins, il est certain qu'un tel nombre de dictionnaires et de grammaires dans ces collections indique qu'une grande attention était accordée à l'enseignement de la langue ottomane en Bosnie et Herzegovine.

Un grand nombre de documents décrits ne sont que des fragments. Certain documents n'ont pas de début et d'autres de fin. L'auteur a eu des difficultés à préciser l'oeuvre ou le document auquel le passage trouvé appartient. Dans ces cas, l'auteur a mis un point d'interrogation après le titre. Ainsi il nous présente son hypothèse laissant la place pour les suggestions et les polémiques.

Le catalogue n'est pas organisé selon la méthode thématiques, sauf dans le cas des documents du couvent de Mostar.

Le catalogue de Vančo Boskov est rédigé d'après le modèle de catalogue de Monsieur Wolfgang

Vlogt, qui a élaboré le catalogue des manuscrits turcs en Allemagne. Chaque document décrit donne la description du papier utilisé, indique la présence de filigrane, le nombre de pages et de lignes, les dimensions, la sorte d'écriture arabe utilisée, la couleur de l'encre, la date du document et la présence du document concerné dans les autres catalogues.

Le document le plus ancien est un dictionnaire arabe — persane — turc qui date du 15ème siècle et un divan du poète Ahmedi, aussi du 15ème.

Il faut surtout mentionner des manuscrits en serbocroate mais écrits en lettre arabe.

Il est intéressant de dire que dans le catalogue on trouve la traduction turque de l'Évangile par Mathieu qui date du 17ème siècle.

À la fin du catalogue l'auteur nous présente les abréviations, la littérature et la bibliographie. Aussi, il nous donne des listes variées — la liste des oeuvres en lettre arabe, la liste des titres en transcription latin, la liste des auteurs, la liste des noms personnelles et des noms géographiques et enfin la liste des copieurs.

En conclusion, il faut certainement rendre hommage à l'initiative de progresser, grâce à un tel catalogue, dans la connaissance du patrimoine des manuscrits orientaux sur le sol de la RSFY, ce qui doit être certainement à l'avenir, une des tâches primordiales des orientalistes yougoslaves.

Ema Miljković

ПРЕПИСИВАЧИ ДЈЕЛА У АРАБИЧКИМ РУКОПИСИМА

Muhamed Ždralović, *Bosansko-hercegovački prepisivači djela u arabičkim rukopisima*, 2 knj., Sarajevo 1988, I, str. 394, II, 461 str.

Предмет проучавања двотомне књиге Мухамеда Ждраловића су преписивачи арабиčkih рукописа, односно дела писана арапским писмом без обзира на њихов

језик, а он може бити арапски, турски или персијски. Радам су обухваћени преписивачи са тла Босне и Херцеговине, са подручја средњовековне босанске држа-

ве и Босанског папашаука, који су радили у раздобљу од 1463. до 1940. године. Мотив за овако осмишљено проучавање је чињеница да преписивачима у досадашњим истраживањима из ове области није посвећивана посебна пажња, а они су је свакако заслужили јер су својом делатношћу најчешће обједињавали рад лектора, коректора, издавача и уредника преписиваних дела. У исто време су били и коаутори; властитим белешкама и коментарима давали су посебан печат и нову вредност том делу. Књига је пада вишегодишње истраживања и представља наставак и проширење докторске дисертације која је одбрањена на Филолошком факултету у Београду 1980. под називом *Преписивачи оријенталних рукописа с тла Југославије и њихова дјела у Оријенталној збирци Архива Југославенске академије знаности и уметности у Загребу*.

Прво поглавље носи наслов *Библиотеке арабичких рукописа на тлу Босне и Херцеговине*. У његовом првом делу, аутор говори о изворима на основу којих се утврђује постојање таквих библиотека: вакуфнаме, тј. задужбинске повеље, оставински документи, пописи књига и потписи власника на књигама, те текстови самих дела. Намера му није била да подробно обради све те изворе, него да појединим примерима укаже на важност њиховог проучавања ради идентификације библиотеке, реконструкције њиховог књижничког фонда, допуне биографија њихових власника, утврђивања цене књига, однос према књигама и слично. У другом делу овог поглавља, М. Жараловић представља значајније библиотеке арабичких рукописа на нашем тлу и даје краћи преглед њихове историје, указујући на важнија дела из њихових фондова. Поменуће библиотеке су Гази-Хусревбегова библиотека у Сарајеву, Карабозбегова библиотека у Мостару, Елчи Ибрахим-пашина библиотека у Травнику, Библиотека Сафветбега Башагића, Оријентална збирка

Архива ЈАЗУ у Загребу, Оријентална збирка Архива САНУ у Београду, Оријентална збирка Провинцијалата херцеговачких франеваца у Мостару, Рукописна збирка Оријенталног института у Сарајеву, Оријентална збирка Архива Херцеговине у Мостару и Оријентални рукописи Музеја примењене уметности у Београду. Фондови свих библиотека нису још увек адекватно обрађени и аутор наводи само три комплетна каталога: Приватне библиотеке Сафветбега Башагића (чији се фонд данас налази у Универзитетској библиотеци у Братислави), Музеја примењене уметности у Београду и Архива Херцеговине у Мостару. Каталогзи осталих библиотека су у изради, а једино је у међувремену изишао Каталог турских рукописа франевачких самостана у Босни и Херцеговини (Vančo Boškov, *Katalog turskih franjevačkih samostana u Bosni i Hercegovini, Orientalni institut u Sarajevu, Sarajevo* 1988).

У другом поглављу под насловом *Арабички рукописи*, Жараловић се бави изгледом и опремом рукописа, илустрацијама и илуминацијама, варијантама писма и интерпункцијских знакова у њима. Штета је што овај део није опремљен већим бројем фото-копија и илустрација на пример за варијанте арапског писма које су коришћене у рукописима, што би допринело бољем разумевању веома исцрпних објашњења. Аутор даље указује на сдржину рукописа, белешке преписивача уз њих, и на тешкоће приликом идентификације наслова и аутора дела. Кад говори о белешкама преписивача, он разматра проблем скраћеница у рукописима, што је веома корисно за будуће истраживаче ове области. На крају поглавља обрађује дисциплине дела која су преписивали босанско-херцеговачки преписивачи, потом дела писца из Босне и Херцеговине и адамијску литературу. Из броја преписа појединих дела, из присуства, а још више одсуства извесних дисциплина у делима и преписима могу се уочити осо-

бености културног миљеа на тлу Босне и Херцеговине, па и ван ње, у одређеном раздобљу. Аутор у овом поглављу објашњава разлоге за увођење термилолошких новина као што су „арабички рукописи“ и „аџамијска литература“ уместо досад коришћених „оријентални, турски или исламски рукописи“ и „ахамијадо литература“. Оба ова решења, посебно прво, имају своје научно оправдање, а време ће показати да ли ће и колико бити прихваћена.

У трећем поглављу под насловом *Преписивачи арабичких рукописа*, Ждраловић говори о пуним именима преписивача и врстама преписивача: калиграфима, копистима и писарима, затим о њиховим звањима и занимањима, као и о местима у којима су радили, и тако омогућава читаоцима да стекну увид у делатност тих људи. На крају даје краће биографије десеторице значајнијих преписивача на основу бележака из њихових преписа. Изабрао је управо тих десет због специфичности њихових рукописа, избора преписаних дела и карактеристичних бележака уз преписе које на извештан начин обележавају време у коме су настале.

Први том је опремљен напоменама о транскрипцији, скраћеницама, опсежним и веома корисним списком селективне литературе, индексом места и личних имена.

Други том књиге доноси хронолошки преглед босанскохерцеговачких преписивача и њихових преписа који обухвата 2.337 преписаних дела. Аутор у предговору наводи на који је начин и из којих извора прикупио грађу за овај рад, из чега се види да је број извора веома велики, па се наслућују могућности и за даље продубљавање и проширивање оваквих и сличних истраживања. Преглед је састављен веома прецизно и са намером да пружи

прегршт података, а то се види из начина на који је сваки препис описан: најпре долази година првог преписа, хришћанска и хидретска, затим име преписивача онако како се изговара код нас, а испод тога редни број преписа у хронолошком прегледу, ознака библиотеке и сигнатура рукописа. Потом следи наслов дела, најпре транскрибован према језику оригинала, па преведен или описан на нашем језику. Испод тога долази име аутора, затим назив језика на коме је дело написано, дисциплина тог дела и, понекад, варијанта арапског писма којим је писано. На крају су наведени место и датум преписа, хришћански и хидретски. Иза хронолошког прегледа дата су абecedним редом имена оних преписивача код којих нису евидентирани датуми преписа, или су пак накнадно утврђени. Пре прегледа су дате скраћенице извора, а на крају индекси преписивача, аутора дела, наслова дела и попис места. Овако темељно урађени прилози омогућују коришћење прегледа у различите сврхе.

Ова књига која заслужује сваку похвалу омогућава да се и оријенталсти и сви заинтересовани људи упознају са арабичким рукописима и њиховим ствараоцима, а начином на који приступа материји представља прави пример како треба обрађивати наше културно-историјско наслеђе. Посебна врлина дела је и његов пионирски карактер; први пут се у свету појављује овако конципиран, научно утемељен, високо информативан рад, премда и у другим земљама, на пример у Бугарској и СССР-у, постоје материјални извори за оваква проучавања. Стога се надамо да ће књига Мухамеда Ждраловића, упркос положају ове науке, бити подстрек и инспирација за настајак нових радова из ове области.

Снежана Станковић